

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ДІАЛОГУ ПРИ ВИВЧЕННІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

І. Г. Романко, О. О. Пісоцька

У сучасних умовах гуманізації та демократизації освіти, потреб суспільства в якісній освіті підвищуються вимоги до навчання в загальноосвітній школі. Важливо допомогти учням, особливо старшокласникам, усвідомити такі базові цінності як життя, розвиток людини, її місце та мета в житті. Вирішення цього завдання підвищує значення гуманітарної освіти, яка містить у собі великі резерви, що дозволяють підготувати молодь до соціального життя, навчити співробітництва, продуктивної взаємодії з колегами.

Якість гуманітарної підготовки учнів пов'язана з такою організацією навчання, де б учні виступали суб'єктами творчої, пізнавальної діяльності, займали активну позицію в навчальній роботі, а його методика і технології будувалися на принципах педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості. Тобто останнім часом актуальності набуває діалогічний підхід до організації навчання та взаємодії вчителя й учнів на уроках.

Діалогічний підхід найповніше відображає природу дидактичної взаємодії, співробітництва та співтворчості, створює оптимальні умови для діалогічного спілкування в системі відносин "учитель-учні".

Діалогічне навчання - це спільна діяльність учителя та учнів при ситуативному моделюванні інформації у формі діалогу. Основу діалогічного навчання складають гуманітарні дисципліни, бо саме вони вводять людину у світ спільного існування, взаємодії, взаємовідносин та спілкування людей.

Проблема діалогу не нова в педагогіці. Ще з давніх часів діалог розглядався як спосіб розв'язання навчально-виховних проблем. Діалог як спосіб взаємодії, спілкування, духовної єдності та самоствердження особистості цікавив Сократа, Платона, Аристотеля. Сократ стверджував, що навчальний процес має будуватися у формі діалогу. Він виступав проти того, щоби учні отримували "готові знання" з вуст учителя. У діалозі Сократ бачив засіб не тільки пізнання істини, а й морального становлення особистості.

Пізніше діалог трактується як спосіб філософських роздумів, форма спілкування між людьми (Ф. Гемстергойс), спосіб самопізнання та самовдосконалення особистості (Ф. Шлейермахер).

Г. Кучинський відносить діалог до способу розв'язання розумових задач, які містять у собі певний тематичний напрямок, визначаючи двосторонній характер взаємодії партнерів у навчальній роботі.

М. Бубер та Я. Ясперс трактують діалог як засіб комунікації, в процесі якої мають місце відносини партнерства, рівності, відкритості, взаємоповаги. "Діалог-засіб спілкування, в ході якого стимулюється моральне та духовне ставлення обох сторін комунікації".

Суть навчального діалогу Т. Флоренська вбачає в "духовному пробудженні особистості". Вона зазначає, що навчальний діалог допомагає моделювати в ході уроку діалогічне спілкування, суть якого полягає в тому, щоби сприяти духовному відродженню особистості учня.

Ідею навчального діалогу та необхідності його використання в практиці загальноосвітньої школи розвинули і теоретично обґрунтували багато вчених (В. Біблер, С. Курганов, Є. Пасов, Е. Розенбаум, І. Соломадін та ін).

Але до цього часу недостатньо вивченими залишаються принципи організації дидактичного діалогу при вивченні гуманітарних дисциплін.

Однак перед тим, як перейти до визначення основних принципів організації навчального діалогу, доцільно сказати кілька слів про трактування педагогами поняття "принцип" та виділення ними конкретних принципів педагогічного процесу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що немає єдності у визначенні поняття "принцип". Одні вважають, що принцип - це твердження, яке ґрунтується на

науковому законі, що керує будь-якими процесами. Інші розглядають принцип як тезу, виділену із закономірностей педагогічної діяльності, в якій розкриваються суттєві та стійкі причинно-наслідкові зв'язки. Слід зазначити, що найпоширеніше в педагогічній літературі трактування принципу як вихідного положення, провідної ідеї, яка дозволяє вчителю ознайомлювати учнів із системою знань, розвивати їхні пізнавальні інтереси та здібності, формувати світогляд, удосконалювати моральні якості, інтелектуальні та духовні сили вихованця.

Багато педагогів у системі принципів виділяють принципи гуманізації педагогічного процесу. Так, Л. Момот, визначаючи важливу роль навчання у формуванні творчої особистості, пропонує такі принципи його організації: формування в уяві учнів сучасної наукової та чуттєво-образної картини світу; здійснення навчання на високому рівні важкості, посилення уваги до індивідуальних можливостей кожного учня; зростання ролі гіпотетичного мислення, підтримка нових пропозицій, ідей; створення та стимулювання "ситуацій вибору", предметної частини навчання, форми її організації; зростання питомої ваги діалогічної форми навчання.

Однак ці принципи не можна сприймати як цілком правильні, оскільки вони мають на увазі розвиток в основному однієї, творчої, сторони навчання, хоча моральна та духовна сторони є не менш важливими в змісті гуманітарних дисциплін.

Ш. Амонашвілі серед основних принципів педагогічного процесу, вважаючи важливим його гуманізацію, виділяє пізнання та засвоєння школярем у навчанні власне людського; пізнання себе при засвоєнні гуманітарних знань як людини, особистості та індивідуальності; збіг інтересів учнів із загальнолюдськими інтересами; недопустимість використання в педагогічному процесі засобів, здатних спровокувати учнів на асоціальні вияви; визначення якостей особистості учня, що формується, його освіченості, розвитку залежно від характеру навчального процесу.

Отже, спираючись на вищезазначене та відомі класифікації принципів навчання (Є. Євладова, Л. Ніколаєва; М. Іванов, В. Шадриков та ін.), у сукупності принципів організації діалогічного підходу до процесу навчання ми виділяємо принцип духовно-моральної освіти, який повною мірою відповідає характеру гуманітарного знання. Цей принцип має за основу освітню потребу учнів, яка полягає в тому, що за допомогою наданих умов та засобів вони отримують перспективу і можливість особистісного зростання.

Принцип духовно орієнтованої освіти означає те, що освіта є реальним середовищем, де взаємодія вчителя та учнів здобуває позитивну гуманітарну характеристику, яка дозволяє суб'єктам діалогічного спілкування існувати в реальному навчальному процесі. У навчальному діалозі, побудованому на цьому принципі, особистісна орієнтація його учасників збігається з їхньою духовною сферою, забезпечуючи результативність особистісно орієнтованого навчання.

Через те, що навчальний діалог дозволяє його учасникам активно діяти, обмінюватися думками, ідеями, судженнями, відстоювати власну позицію, точку зору, при його організації важливо дотримуватися принципу цілісно-пошукової діяльності.

Принцип усвідомлення навчального матеріалу через діалогічну форму спілкування в системі "вчитель-учні" стимулює принцип послідовності навчального процесу. Зміст гуманітарних дисциплін, який засвоюється під час організації навчального діалогу, стимулює розвиток готовності учнів до внутрішнього діалогу, тобто розвиває критичність, здатність розгорнути систему питань та обґрунтувань, активно діяти в суперечці або дискусії. При вивченні гуманітарних дисциплін особливого значення набувають уміння здійснювати конструктивний аналіз, досягати згоди, що є основою для подальшого продуктивного інтелектуального пошуку.

Ми вважаємо, що при організації навчального діалогу слід враховувати принцип ціннісно орієнтованої діяльності, самопізнання та самооцінки її результатів. Призначення цього принципу в тому, щоб у процесі ціннісно-пошукової діяльності залучати учнів до

самостійного обмірковування духовних цінностей людства: любові як принципу буття, сенсу здорового способу життя, самовдосконалення, усвідомлення почуття обов'язку, свободи творчості.

При вивченні у формі діалогу гуманітарних дисциплін вищеназвані принципи дозволяють залучити старшокласників до ціннісно орієнтованої та рефлексивної діяльності. Гуманітарні предмети являють собою єдність знань, мистецтва, моральних основ, тобто духовно-культурну цінність. Побудова навчального діалогу на основі ціннісно-духовної діяльності розвиває в учнів колективну взаємооцінку значення гуманітарних знань, передбачених програмою, та самодіагностику особистісних утворень, що виокремлює кожного учня як творця особистісних життєвих принципів, світогляду.

Принцип проблемності. Широке теоретичне обґрунтування цей принцип отримав у працях М. Скаткіна, А. Матюшкіна, М. Махмутова та ін. Проблема ситуація становить собою більш-менш усвідомлене учнем утруднення, подолання якого потребує пошуку нового знання та нових способів дії. Навчальний діалог стимулюватиме розумовий процес учнів, якщо в його основу буде покладено систему проблемних ситуацій, проблем або проблемних задач, яка матиме такі показники:

- система має охоплювати основні та доступні учням типи проблем, які відповідають характерові гуманітарних предметів;
- система має містити важливі та доступні для гуманітарних знань методи і способи розв'язання навчальних проблем;
- система має передбачати формування творчих якостей особистості, які зумовлюють можливість її активної участі в діалозі;
- система має будуватися на принципі зростаючої складності та відповідності критеріям труднощі.

Результативність навчального діалогу при вивченні гуманітарних дисциплін зумовлюється також принципом етичної взаємодії в системі відносин "учитель-учні". Відповідно до цього принципу важливо враховувати наявність у вчителя етичних якостей, адекватних процесу комунікації в навчанні. Навчальний діалог містить у собі всі умови щодо комунікації як єдиного процесу системного характеру та обміну інформацією, в ході якого учні та вчитель не тільки обмінюються інформацією, але й отримують інформацію суб'єктивного плану.

Отже, дотримання всіх вищеназваних принципів організації діалогічного підходу до вивчення гуманітарних дисциплін у практиці загальноосвітньої школи забезпечує результативність навчального діалогу, а саме формування розвинутої, творчої особистості учнів, підвищення якості їхньої освіти.